TÜBA-AR 28/2021

KERAMOS'TAN FİGÜR KABARTMALI BİR SUNAK

AN ALTAR WITH FIGURE RELIEF FROM KERAMOS

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 09 Şubat 2021 | Received: February 09, 2021
Hakem Değerlendirmesi: 16 Şubat 2021 | Peer Review: February 16, 2021
Kabul: 12 Nisan 2021 | Accepted: April 12, 2021

DOI : 10.22520/tubaar2021.28.004

Nizam ABAY*

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu Keramos'tan ele geçmiş figür kabartmalı silindir bir sunak oluşturmaktadır. Daha önce herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış Keramos sunağının silindirik gövdesi üzerinde boğa başları tarafından taşınan dört girland kavisi ve kavisin altında dikdörtgen çerçeveli şematize bir niş içerisinde, ayakta, kabartmalı toplam beş figür yer almaktadır. Bu kabartmalar sunağın anlam ve kullanımıyla ilgili ilginç veriler sunmaktadır. Nitekim bu figürlerden chiton üzerine himation giyimli karı koca çifti mezar sanatında dexiosis ikonografisinde değerlendirilirken, hemen sol yanlarında görülen kadın figürü Pudicitia Philista tipinde ele alınmıştır. Kabartma alanının sağ ve sol köşelerinde ise diğer ana figürlere göre daha küçük boyutlu olan hizmetçi tasvirleri görülmektedir. Mevcut figürlerin varlığı sunağın bir mezara, mezarında önemli bir kişiye ait olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tüm bu değerlendirmeler kapsamında sunağın gerek form ve işçilik, gerekse üzerinde yer alan figürlerin tip, stili ve ikonografisi bakımından erken, geç ve benzer dönem örneklerle karşılaştırılması sonucunda MÖ II. yüzyılın son çeyreğinde üretilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keramos, Silindir Sunak, Girland, Figür Kabartmalı, Dexiosis, Pudicitia Philista.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Alaaddin Keykubat Kampüsü, Konya/Selçuklu.
e-posta: nizamabay21@gmail.com ORCID: 0000-0002-6799-9395

The contents of this system and all articles published in Journal of TÜBA-AR are licenced under the "Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0".

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

ABSTRACT

This study examined a cylinder-shaped altar with embossed figures found in Keramos which had never been scientifically studied before. There are four curved garlands held by bull heads on the cylinder-shaped body of the altar and five standing relief figures within a schematized niche with a rectangular frame under the curve. These embossed figures provide interesting information regarding the meaning and use of the altar. Among these figures, the husband and wife figure wearing himation on chiton is studied within the dexiosis iconography in the funerary art while the female figure to the left of them is studied within the type of Pudicitia Philista. There are also maiden figures on the right and left corners of the relief area, which are smaller than the main figures. The present figures indicate that this altar is part of a tomb which belongs to an important person. After the alter was compared with other patterns from similar periods in terms of its form, workmanship, type, style, and iconography of its figures, it was concluded, within the scope of this study, that this altar was created in the last quarter of the 2nd century B.C.

Keywords: Keramos, Cylinder Altar, Garland, Relief Figure, Dexiosis, Pudicitia Philista.

GİRİŞ

Keramos, Muğla'nın Milas İlçesine bağlı Gökova körfezinin kuzey sahilinde yer alan, bugünkü Ören beldesi üzerine kurulmuş bir antik yerleşimdir[1]. Gereme veya Germe adıyla yakın zamana kadar bilinen kent daha sonra harabe anlamında Ören adını almıştır[2]. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de Keramos yerleşiminin Anadolu kökenli olduğu bilinmektedir[3]. Kentin kalıntıları bugün modern belde yerleşiminin içinde ayakta kalabilmiştir. Kentin Hellenleşme sürecinin MÖ VII. ve VI. yüzyıllarda başlamış olabileceği, ele geçen Arkaik heykellerden anlaşılmaktadır[4]. Kent MÖ V. yüzyılda Attika Delos deniz birliğine ödediği vergiyle birliğe üye olduğunu göstermiştir[5]. MÖ 188 yılında imzalanan Apameia anlaşması sonucu Keramos, tüm Karia kentleri ile birlikte Rhodos'un egemenliğine bırakılmıştır. Ele geçen bir yazıttan da muhtemelen Keramos ile Strotonikeia'nın "Sympoliteia" adlı bir anlaşma yaptıklarını anlamaktayız[6]. MÖ II. yüzyılda sikke basan kent, MÖ 129 yılında Roma'nın Asia eyaleti sınırlarına dahil edilir[7]. Strabon'a göre Keramos MÖ I. yüzyılın sonlarında bağımsız olmayan ve birçok köyü içinde barındıran küçük kasabalardan birisidir[8]. MÖ 81 yılında Mithridiates savaşları sırasında Roma'ya karşı muhalif konumundan dolayı Strotonikeia'ya verilerek cezalandırılmıştır[9]. Roma İmparatorluk Dönem'inde birliğin bir üyesi olarak görülen Keramos, varlıklı aileler olan Stephanephoros'lar tarafından yönetilmekteydi. Stephanephoroslar aynı zamanda başrahip olarak da görev yapmaktaydılar[10]. Bu dönem'de Keramosun bolluk ve refah içerisinde olduğu bilinmektedir. Nitekim ele geçen yazılı kaynaklardan Keramoslu bir baba ve oğlunun Miletos'un para basımını ve Ephesos şehrinin mali denetçiliğini üstlendiğini öğrenmekteyiz[11]. Şehir Bizans Dönem'inde varlığını sürdürmüş ve piskoposluk merkezi olmuştur[12]. Pek çok uygarlığın yerleşimine sahne olan ve ticaret limanı olarak varlığını sürdüren antik kentin Rhodosla kurulan yoğun ticaret ilişkileri[13], kent ve civarında yapılan gerek arkeolojik araştırmalar gerekse satın alma yoluyla müzelere kazandırılan arkeolojik eserlerde kendini göstermektedir. Örneğin çalışma konusunu oluşturan sunak, yukarıda değinildiği gibi önemli bir arkeolojik eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sunak Milas Müzesi'ne 1995 yılında satın alma yoluyla gelmiştir[14]. Keramos antik kentinde bulunan ve mermerden üretilmiş sunak silindirik gövdelidir[15]. Sunağı ele almamızın en önemli nedeni gösterdiği tipolojik ve ikonografik özelliklerdir. Bu nedenle sunak öncelikle tipolojik ve ikonografik özellikleri bağlamında ele alınacaktır. Sonrasında ise eser üzerindeki kabartma figürleri, duruş, işçilik ve hareket özellikleri detaylı bir şekilde stilistik olarak incelenerek benzer figür karşılaştırmaları ile eserin işlevi ve tarihlendirilmesi yönelik öneriler sunulacaktır. Böylece Keramos sunağının silindir sunaklar içinde kendi başına bir tip oluşturacak şekilde özgün özellikler göstermesi sunakların az bilinen tipoloji ve ikonografisine katkı sağlayacaktır.

KERAMOS SUNAĞI

TANIMLAMA

Beyaz mermerden üretilmiş silindirik sunağın alt profil ve üst profillerinde önemli ölçüde kırılma ve çatlamalar görülmektedir (Fig. 1a-b). Gövde üzerinde bulunan girland, boğa başları ve figür yüzeylerinde ise aşınmalar ve kopmalar vardır. Sunağın alt profili, dairesel geniş bir *torus* ve *trochilus*tan oluşmaktadır. Kaideden gövdeye geçiş ise çift *spira* ile sonlanır. Sunağın üst kısmı büyük ölçüde kırık olduğu için tanımlanamamıştır. Silindirik sunağın üst gövdesi, yapraklardan oluşan dört girland ve bu girlandları taşıyan dört boğa başı şeklinde işlenmiştir. Boğa başları bukephalion şeklinde biçimlendirilmiştir. Yüksek kabartma şeklinde olan girlandlar boğa başlarının üzerinden aşağı sarkıtılarak yanak kısmına yaslandırılmıştır. Girlandların orta kısmı ise yoğunluk kazandığından aşağıya doğru kavis yapmıştır. Boğa başlarına tutturulan bu girlandların aşınmaya ve kırılmaya uğradığı için hangi bitki veya meyvelerden oluştuğunu tanımlamak zor olsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla bir kısmının defne yaprakları biçiminde bezendiğidir. Uçları sivri ve üst üste yerleştirilmiş defne yaprakları, girland uçlarından karşılıklı olarak girland ortasına yönlendirilmiştir. Girland kavisinin altında ise gövde üzerinde dikdörtgen bir niş içerisinde verilmiş kabartma

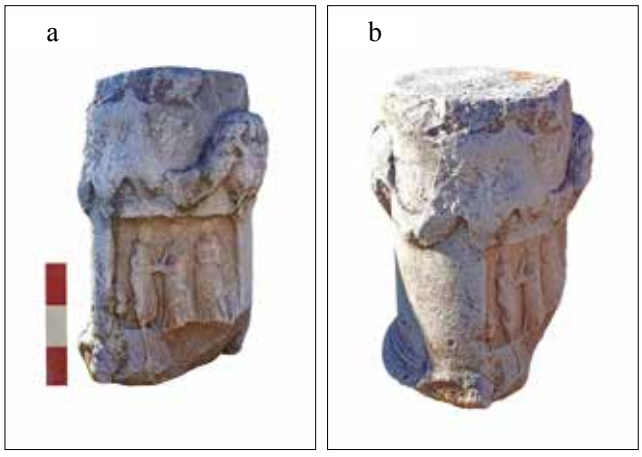
1 Akarca 1954: 171; Bean 1987: 38.
2 Bean1987: 38.
3 Kızıl 2002: 134.
4 Varinlioğlu 1986: 6.
5 Konuk 2000: 159.
6 Kızıl 2002: 134.
7 Akarca 1954:172.
8 Strabon XVI: 2.15.
9 Kızıl 2002: 134.
10 Varinlioğlu 1986: 11.
11 Varinlioğlu 1986: 1.
12 Kızıl 2002: 135.
13 Yazılı kaynaklar, Keramos'un Hellenistik Dönem'de Rhodos kentiyle iyi ilişkiler içinde olduğunu kanıtlamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bakınız Aydaş 2010: 73-74).

14 Milas Müzesi teşhirinde yer alan kabartmalı sunağı çalışmama izin veren Milas Müze Müdürü Mehmet ÇELEBİ'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışma süresince gösterdiği yakın ilgi ve destekten dolayı müze personeli Uzman Arkeolog Ali YALÇIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

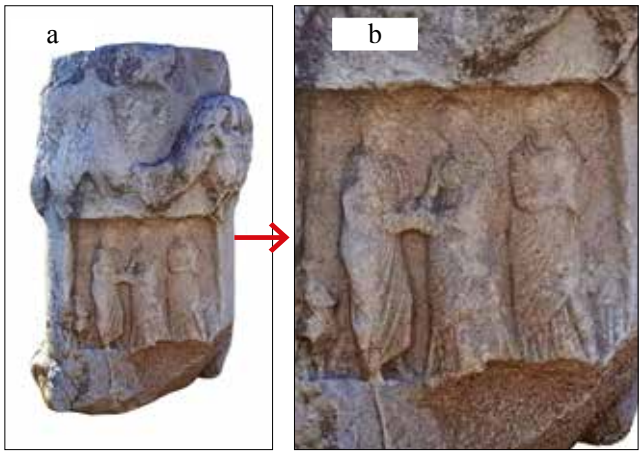
15 Milas Arkeoloji Müzesi kayıtları ve uzman görevlilerden aktarılan ifadelere göre 1995 yılında 2508 nolu sunak büyük çoğunluğu Karia bölgesi eserlerinden oluşan Sinan Kazancıoğlu Keramos koleksiyonundan satın alma yolu ile Milas Müzesi'ne kazandırılmıştır. Sunak envanter no: 2508, yük: 75, çap: 35x44 cm, niş alanı yük: 26 cm, gen: 32 cm, der: 4 cm.

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

alanında beş figür tasvir edilmiştir (Fig. 2a-b). *Chiton* ve *himation* giymiş olan insan figürlerinden karı koca çifti *dexiosis* yaparken betimlenmiştir. Bu *dexiosis* temasına konu olan erkek figürünün sağ omzu ve kolu mantonun dışında kalmış ve her iki elini ileri doğru uzatarak karşısındaki kadının elini tutmuştur. Çiftin sağ tarafında; sağ eli karnında, sol eli ise ona dayalı dik olarak çeneye uzanmış, *chiton* ve *himation* giyimli *Pudicitia Philista* tipinde kadın figürü bulunmaktadır. Kabartma alanının sağ köşesinde vücudun belden yukarısı aşınmış diğer

Figür 1: Keramos Sunağı (a-b) / (*Keramos Altar (a-b) (Foto*ğraf/ *Photo: N. Abay)*

Figür 2: Sunak Üzerinde Görülen Figürlü Kabartma Alanı (a) ve Detay (b) / *Figured Relief Area Seen on the Altar (a) and Detail (b) (Foto*ğraf/*Photo: N. Abay)*

figürlere kıyasla daha küçük boyutlu olan cepheden kız hizmetçi figürü görülmektedir. Sol köşesinde ise yüz, kol ve bacak detaylarından 3/4 profilli ve kısa tunik giyimli bir erkek hizmetçi figürü betimlenmiştir.

KÖKEN, ADLANDIRMA VE TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

Çalışmaya konu olan eser, formu itibariyle günümüze kadar yapılan sunak sınıflandırmalarında, "monolitik veya silindir sunaklar" ana başlığında, "girlandlı ve *bukranion*" alt gruplar içerisinde "kabartma figürlü" olarak değerlendirilmiştir[16]. Silindir sunaklar konusunda en kapsamlı değerlendirmeleri yapmış olan Berges'e göre[17] de bu sunakların kökenini, Pfuhl'u da[18] atıf vererek Ionia bölgesine dayandırmıştır. Samos, Milet ve Didim'de MÖ VI. yüzyıla tarihlenen sütun veya heykel altlıklarını silindir sunakların kökeni olarak göstermiştir. Ancak Arkaik Dönem'de görülen bu eserler Klasik Dönem'de bir iki heykel altlığı dışında neredeyse tespit edilmemiştir[19]. Bu konuda araştırma yapan bir diğer yazar Fraser, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'nde boğa başları ve girland temasındaki sayısız varyasyonu daha ayrıntılı olarak analiz etmek için Rhodos sunaklarının genel bağlamdaki yerini değerlendirmeyi esas nokta olarak görür. Silindirik sunaklarla bu kadar yakından ilişkili hale gelen girlandlı ve boğa başlı dekoratif özelliklerin ilk form biçimi muhtemelen mimari yapılar üzerindeki bezemelerle ilişkili olduğunu ifade eder[20]. MÖ III. yüzyılda Samothrake ve Delos mimari anıtlarında görülen boğa başları, Pergamon'daki girland destekçisi olarak değil bir *metop* süslemesi olarak tek başına ortaya çıkar. Dolayısıyla bu sunakların hepsinden ziyade birçoğunun bu dekoratif özellikleri MÖ 3. yüzyıldan sonra Pergamon arşitrav frizlerinin uyarlanması olarak görülmektedir[21]. Mimari anıtların dış cepherinde görülen süsleme girişlerinin silindirik sunaklara adapte edilmesi ve sonraki dönemlerde Bergama sanatsal stillerinin etkisini vermesi doğaldır. Dolayısıyla Ege şehirlerindeki sanatsal etkiye bağlı olarak, boğa başları ve girland bezemesinin nihai kökeninin Pergamon'a borçlu olması muhtemeldir. Stilin yaygın bir şekilde kullanıldığı ve moda olduğu açıktır ve girland kullanımının bazı örneklerini Pergamon prototiplerinin taklidine atfetmek gerçekçi olabilir. Örneğin, Rhodos tipi mezar sunaklarının bazılarının en azından Pergamon mimari modellerinden türediği anlaşılmaktadır[22]. Bu durum, birçok boğa başlı ve girland tipinin hem olgun dönem mimari tiplerine hem de II. Eumenes dönemine ait bir adak sunağının süslemesine yakın benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır[23] . Ancak genel bir modanın varlığını tek bir merkeze atamak yerinde olmayacaktır. Çünkü bu sunaklar Ege bölgesinin her yerinde bulunurken güney Karia kıyılarındaki

[16] Yavis 1949: 146; Fraser 1977: 33.
[17] Berges 1986: 29.
[18] Pfuhl/Möbius 1977: 57.
[19] Berges 1986: 30.
[20] Pfuhl 1905: 20. Taf. 84; Yavis 1949: lev. 136,142.
[21] İlk örnekler Bergama Demeter tapınağı ve Asklepieion Tapınağının frizlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Berges 1986: 30; Rumscheid 1994: 199; Berges 1986: 30.
[22] Fraser 1977: 28.
[23] Fraser 1977: 28. fig. 71a.

Dor şehirlerine komşu adalar olan Rhodos ve Kos kentlerinde de yaygın olarak görülürler[24]. Özellikle Rhodos Müzesi'nde, şehrin etrafında ve Orta Çağ şehir surlarının içinde görülen yaklaşık 200'e yakın sunak göz önüne alındığında bu tipolojideki sunağın ana üretim alanı olarak Rhodos kentini dikkate almak olağandışı görülmemelidir. Kos kentinde bu sayı 50 civarındadır. Knidos Antik Kenti'ndeki silindir sunakların azımsanmayacak miktarda da olması Kıyı Karia'nın üretim alanı olabileceğini göstermektedir[25]. Özellikle Karia coğrafyasında dikdörtgen sunaklara göre girlandlı silindir sunakların topoğrafik koşullardan ötürü teraslı ve kayaya oyulmuş nekropol tipine uyarlanabilmesi açısından daha kullanışlı olduğu görülmüştür[26]. Taşınabilir bu sunakların insan ritüellerinde önemli bir materyal olarak görülmesi, farklı tiplerinin ortaya çıkmasına ve süsleme unsurlarının amaca uygun tasarım edilmesine de katkı sağlamaktadır[27]. Bu yüzden sayıları da günden güne artış göstermiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan silindirik Keramos sunağının girlandlarında ise kopmalar ve aşınmalar sebebiyle ayrıntılar tespit edilememektedir. Bu durum hakkında elimizdeki tek veri, figürlü kabartma alanının sağ üstüne gelen girlandların bir kısım yaprak bezemesidir. Bezeme ayrıntısından girland yapraklarının olasılıkla defne yapraklarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunların başlangıç ve orta noktaları bir boru formunda hep aynı kalınlığı devam ettirir. Öyle ki yoğunluğun en fazla oldukları aşağı sarkan kavis noktalarında bile farklılaşma görülmez. Defne yaprakları oval olarak işlenmiştir. Herhangi bir derinlik söz konusu değildir. Yapraklar, birbirinden kanallarla ayrılarak hareketsiz ve şematize, herhangi bir zemin üzerine taşırılmazken kavis noktalarında görülen izlerden muhtemelen bir bantla sarılmışlardır. Sunağın bu özellikleri Hellenistik Dönem'in özelliklerini yansıtır. Çünkü girlandların tümünün defne yapraklarından oluşması Anadolu'da Hellenistik Dönem'den itibaren görülmeye başlanan bir tasarımdır[28]. Bu dönem'de girlandlar sadece yapraklardan yapılmış olup ince bir form izlerler. Ayrıca ortalarında kalınlaşmaz ve aşağıya doğru çok fazla taşırma yapmazlar[29]. Ve bu dönemde kalın olmamakla birlikte genişliği her noktada aynı olan bu girlandlar, taşıyıcı öğelere bağlı olarak merkeze doğru yönelir[30].

Zira Roma Dönemi'nde girlandlar ortalara doğru kalınlaşır ve süsleme öğeleri bakımından çok yüklüdürler[31].

Sunakta girland taşıyıcısı olarak kullanılan boğa başında ise iki parçalı kalın bant şeklinde manşet[32] dekorasyonu işlenmiştir. Girlandlar bu manşetler aracılığıyla birbirine tutturulmuştur. Girland taşıyıcıları üzerinde yer alan bu manşet dekorasyonları sunakların stilistik formunda önemli bir süsleme öğesidir. Berges'e göre iki parçalı bant şeklinde görülen bu manşetler Hellenistik Dönem'in modası olarak görülmektedir. Sonrasında MS I. yüzyıla kadar da kullanılmaya devam etmiştir[33]. Boğa başlarının tümünde aşınmalar olduğu için göz, burun ve ağız kısımları detaylandırılamamıştır. Bu nedenle boğa başlarının formu hakkında ayrıntılı bilgi edinilememektedir. Ancak tahrip olan alanın çapı ve genişliği göz önüne alınırsa baş yapısının iri ve enli olduğu ve burun hizasından çeneye doğru daralarak sonlandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Hellenistik Dönem özellikleri gösterdiğini düşünmekteyiz. Çünkü, Hellenistik Dönem boğa başları, iri, geniş ve dolgun yapılarıyla doğal ve plastik betimlenmişlerdir[34]. Bu iri boyutlu olan boğa başlarının yüz uzuv detayları ayrıntılandırılarak verilmiştir[35]. Roma Döneminde daha keskin hatlara sahip olup doğal ve orantılı yapısından uzak işlenmişlerdir.

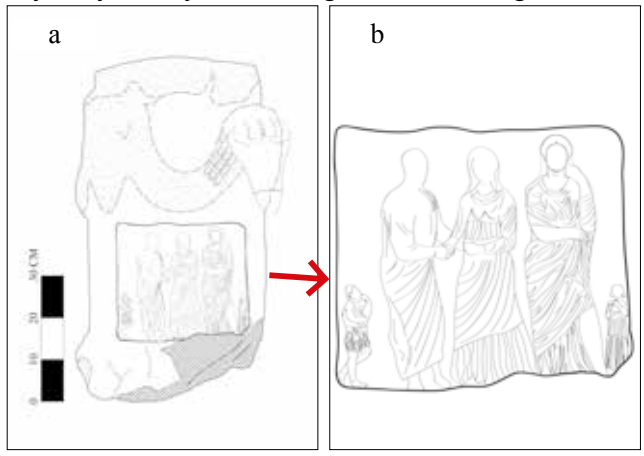
Keramos sunağının süsleme öğesi olan girland taşıyıcıları ve boğa başları üzerindeki manşet düzenlemesi, Hellenistik Dönem'in ortalarına tarihlenen Rhodos girlandlı sunakları[36] ile karşılaştırılabilir stilistik nitelikler sergilemektedir. Her iki sunakta da girlandlar defne yapraklarından yapılmıştır ve bunların orta yoğunluk kısımlarının bir bantla sarıldığı görülmüştür. Ayrıca yalın ve sade işlenmiş bu girlandlar başlangıç ve orta noktalarında hep aynı biçimde devam ederler. Ayrıca her iki sunak benzer biçimde iki parçalı bir bant görünümündeki manşetlere sahiptir. Rhodos sunaklarında farklı olarak boğa başlarının her iki kenarından düz bir şekilde inen geniş ve uçları püsküllü taenielerin varlığıdır. Benzer şekilde girland düzenlemesinin başka örnekleri MÖ I. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Iasos[37] ve Bodrum sunaklarında görülmektedir[38]. Sunağın girland düzenlenmesinde yer alan defne yaprakları arasındaki konturların kapalı yapısı ve boru biçimleriyle sade işlenişi,

[24] Fraser 1977: 29.
[25] Fraser 1977: 29.
[26] Fraser 1977: 29.
[27] Altun 2019: 818.
[28] Strocka 1996: 457 Abb. 3.
[29] Anabolu 1984: Res. 17.
[30] Koçak 2019: 199.
[31] Anabolu 1984: Res. 1,7,14, 16, 20, 23.
[32] Manşetler, boğa başlarının üzerinde girlandları birbirine bağlamak için kullanılan bir veya iki parçalı bant. Bunların bazen her iki kenarında kırlangıç kuyruğu şekilde olan farklı biçimleri de bulunmaktadır (Berges 1986: Abb. 128- 131).
[33] Berges 1986: 128- 131.
[34] Berges 1996: 71 vd.
[35] Fraser 1977: 27.
[36] Berges 1996: Abb. 165-167.
[37] Berges 1996: kat, 38. Abb. 82.
[38] Berges 1996: kat. 71. Abb. 113, kat. 86, Abb. 126.

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

kompakt ve dinamik etkiden yoksun oluşu ve kavis noktalarındaki geniş bant dekorasyonları bakımından Keramos sunaklarıyla oldukça benzerdirler. Çalışmada görülen bir diğer önemli ayrım, sunakta görülen figürlü kabartma alanlarının varlığıdır (Fig. 3a-b). Sunaklarda Klasik Dönem'de insan veya hayvan figürlerinin yer aldığı kabartma sahneler görülmüş olup Hellenistik ve Roma Döneminde daha popüler hale gelmiştir[39]. Genelde silindirik sunaklarda boğa başları ve girlandlar dışında hiçbir dekorasyon ana özellik olarak görülmez. Ancak Hellenistik Dönem'de dikdörtgen sunaklarla birlikte silindirik sunaklarda da zamanla dikdörtgen bir çerçeve içinde cenaze konulu figürlü kabartma alanları görülmüştür. Bu tip kabartmalar sunakların Olymposlu veya *kitonik* tanrılara ve tanrısallaştırılmış imparatorlara adandığını işaret etmektedir[40]. Ayrıca Korkut, sunaklarda bu tip mimari formun neden tercih edildiği sorusunu mezar evi fikriyle de açıklamaktadır[41]. Waelkense göre bu mezar evi fikri, Anadolu'da köklü bir geleneğe sahip mimari bir formda gelişmiştir ve çeşitli mezar anıtları, mezar cepheleri, mezar stelleri ve lahitler ışığında Arkaik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönem'ine kadar izlenebilmektedir[42]. Özellikle bu tür konik taçlı silindir sunaklar, Hellenistik Dönem'den beri mezar veya *heroize* edilmiş bir anıt olarak kullanılan silindir yapıları taklit etmeyi amaçlamaktadır[43]. Anıtsal formdaki bu yapılar Anadolu'da yaygındır. Korkut'a göre, konik taçlı silindir sunakların işlevsel yorumu sadece mimari formlarıyla yakından ilişkili olmayıp, bu bağlamda dikildikleri veya bulundukları yerler de önemli bir rol oynamaktadır[44]. Nitekim Keramos'ta nekropol alanında ve çevresinde görülen birçok kaya mezar ve lahit mezarların varlığı[45] bu görüşü desteklemektedir. Örneğin Keramos'ta yer alan bazı silindir sunakların nekropol alanında bulunmamış olsa bile sunakların taşınmış olma ihtimali göz önünde bulundurularak mezar kültüyle bağlantılı olabileceği ifade edilmektedir[46]. Silindir formlu bu mezar sunakların ölen kişiye saygı olarak sembolik bir değer taşıdığı düşünülmektedir[47]. Zira Fraser'e göre bu tip silindir sunaklar, Hellenistik ve Roma Dönem'inde nekropol alanlarında mezar stellerine bir seçenek olarak görülmüştür[48]. Zamanla da mezar stellerinin yerini alarak nekropol alanlarında yaygın olarak kullanılmıştır[49]. Nitekim çalışmaya konu olan sunak üzerindeki dexiosis sahnesi içinde yer alan karı koca çifti ve yanlarında yer alan hizmetçi figürleri Hellenistik Dönem mezar stelleri üzerinde ikonografik olarak yoğun görülmektedir[50]. Dolayısıyla tüm bu mevcut figürlerin varlığı da sunağın ölü kültüyle bağlantılı mezar sunak olduğu durumunu açıkça kanıtlamaktadır.

Roma Dönem'inde ise Pamphilya ve Lykia bölgelerinde figür kabartmalı girlandlı sunaklar yaygın olarak görülmektedir. Mezar stellerine benzer formda, büst veya heykel boyutundaki figürlerle süslendiği sunaklar

Figür 3: Sunak Üzerinde Görülen Figürlü Kabartma Alanı (a) ve Detay (b) (çizim) / *Figured Relief Area Seen on the Altar (a) and Detail (b) (drawing) (*Çizim/*Drawing: N. Abay)*

bunu destekleyen örnekler olarak verilebilir[51]. Ancak Hellenistik Dönem'de İonia, Karia ve adalarda[52], yaygın olarak görülen figür sahneli kabartmalı sunaklar, Keramos sunağına yakınlık içerisindedir. Örneğin Keramos sunağına form ve işçilik açısından benzerlerine Rhodos Müzesi'nde sergilenen Hellenistik Döneme ait 13598 envanter nolu silindir mezar sunağında rastlamak mümkündür[53].

Makri Steno nekropolünde bulunan beyaz mermerden yapılmış MÖ II. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bu sunakta cenaze konulu figürlü kabartma alanı form olarak tıpkı Keramos sunağında olduğu gibi sunağın gövdesine bezenmiştir. Ayrıca sunakların alt profillerinde de bir uyum gözlemlenir. Farklı olarak Rhodos örneğinde figürlü kabartma alanı, girlandların taşıyıcısı olan geyik başının tam altından geçer. Ayrıca figürler ve girlandlar daha plastik yapıda olup derinlik daha fazladır. Oysa Keramos figür kabartmasında derinlik daha yüzeyseldir. Viyana Müzesi'nde teşhir edilen MÖ II. yüzyıla tarihlendirilen 433 envanter numaralı Rhodos kökenli bir mezar sunak üzerinde yer alan dikdörtgen çerçeveli figürlü kabartma alanı Keramos sunağıyla form olarak

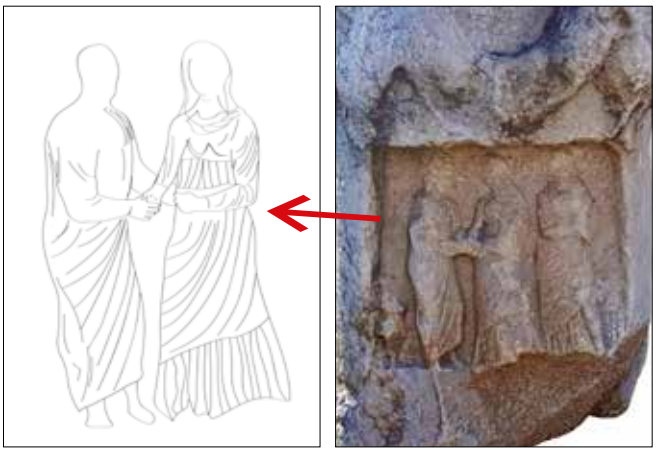
39 Yavis 1949: 143.
40 Yavis 1949: 156, no. 3.
41 Korkut 2007: 328.
42 Waelkens'ten aktaran Korkut 2007: 328.
43 Varkıvanç 1997: 90 f.
44 Korkut 2007: 328.
45 *Kızıl 2002: 139-140, Res. 12*9-130; Kızıl 2007: 363-366, Kızıl 2008: 293-302.
46 Adıgüzel 2015: 30, kat No. 1,2,3.
47 Adıgüzel 2015: 29.
48 Fraser 1977: 19.
49 Fraser 1977: 19.
50 Pfuhl/Möbius 1977: Kat. Nr. 704-706, 872-874.
51 Korkut 2007: Taf. 116-120.
52 Fraser 1977: fig. 86-87.
53 Fraser 1977: 32, fig. 86a.

benzer bir görünüm sunar[54]. Ayrıca sunakta, yüksek kabartma olarak işlenen girlandların boğa başlarının üzerinden kulak arkalarından aşağıya sarkıtılarak yanak kısmına yaslandırılması, bu girlandların tamamen üst üste bindirilmiş yaprak bezemelerinden oluşması ve bu yaprakların doğal etkiden uzak birbirine sıkıştırılmış düzende düz ve hareketsiz işlenmesi Keramos girlandlarıyla stilistik olarak benzeşmektedir. Ancak, Keramos sunağında girland kavisi altında işlenen figürlü kabartma alanı Rhodos sunağında boğa başının tam altında konumlanmasıyla ayrışır. Keramos sunağına form olarak bir diğer benzer örnek yine Rhodos kökenli silindir sunaklar üzerinde görülmektedir. Bu örnekler dikdörtgen bir niş çerçeveli mezar sunaklar olarak temsil edilir[55]. Yazıt olmayan bu sunaklarda boğa başının altında dikdörtgen bir alan hazırlanmış ancak herhangi bir kabartma yontulmamıştır[56]. Yarım kalmış bir işçilik söz konusudur. Napoli Müzesi'nde sergilenen 152791 envanter numaralı bir Rhodos sunağı[57] da figürlü kabartma alanı açısından Keramos sunağına paralellik göstermektedir. MÖ II. yüzyıla ait sunak, boğa başının altında dikdörtgen çerçeveli bir niş içerisinde görülen figürlü kabartma alanı ve alt profilleri yönünden Keramos sunağına benzerlik gösterir. Böylece Keramos sunağının benzer formdaki bu sunaklardan yola çıkarak MÖ II. yüzyılın son çeyreğine ait olabileceği uygun görülmektedir. Bu mezar konulu kabartmalı sunaklarda kabartma alanının üst kısmını çevreleyen girland ve boğa başları anormal derecede yükseğe yerleştirilmiştir. Ayrıca girlandların kurdele, üzüm salkımları, *teneia*lar, bant şeritler ve çam kozalakları gibi çeşitli süslemelere sahip olmadığı da görülmüştür. Bu durumda muhtemelen sanatçı, bu mezar konulu sunaklarda girlandları hem yukarıda hem de sade işleyerek figürlü kabartma alanını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.

FİGÜRLÜ KABARTMALARIN İKONOGRAFİK VE STİLİSTİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Sunağın kabartma alanında 3/4'lük dönüş yapmış *chiton* üzerine *himation* giyimli bir erkek figürü betimlenmiştir. Figür başını sol yanında bulunan 3/4'lük dönüş pozisyonunda verilmiş *chiton* ve *himation* giyimli bir kadına çevirmiş olup sağ eliyle elinden tutmaktadır. Sunak üzerinde bu ikili *dexiosis* ikonografisi içindedir (Fig. 4). Aynı konunun yer aldığı kompozisyonlar ilk olarak Klasik Yunan sanatında el sıkışma, tokalaşma veya vedalaşma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserler üzerindeki bu ikonografinin verdiği mesaj yakın bağ ve ilişki gösterme şeklinde de yorumlanmaktadır[58]. Hrouda'ya göre bu *dexiosis* konulu mezar ikonografisi doğudan alınmadır[59]. Atalay'a göre de[60] tıpkı vazo sahnelerinde ifade edilen yorumlar gibi ölenin yakınlarına veda edişini sembolize etmektedir. Steller üzerindeki bu ikonografinin vedalaşma ile bir ilgisinin olmadığını da ileri sürenler bulunmaktadır. Cennette yeniden bir araya gelme olduğu gibi[61] toplumdaki ahlaki normlarının örnekleri olduğunu ifade edenler de bilinmektedir[62]. Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri'nde *dexiosis* sahneli kabartmalar yukarıda işaret ettiğimiz anlamların ötesinde başka anlamlarda içermektedir[63].

Figür 4: *Dexiosis* Sahnesi (çizim) / *Dexiosis Scene (drawing)* (Çizim/*Drawing: N. Abay)*

Vedalaşma veya selamlaşma konulu *dexiosis*in ilk sahneleri MÖ VI. yüzyılda mezar vazoları üzerinde bulunmaktadır. MÖ V. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen kriegerlekythos olarak adlandırılan beyaz zeminli *lekythos* üzerinde *dexisosis* sahnesi görülmektedir[64]. Burda, yaşlı bir adam veya kadınla el sıkışan bir asker tasviri bu kompozisyonun muhtemelen ayrılmadan önceki son dokunuşa atıfta bulunuyordu[65]. Bir diğer örnek Nekyia ressamına ait Klasik Dönem'e tarihlenen bir vazo üzerinde karşımıza çıkmaktadır[66]. Sahnede *pudicitia* tipinde tabure üzerinde oturmuş ölü bir kadın ve onunla vedalaşan iki figür betimlenmiştir. Popüler bir tokalaşma betimi olan bu kompozisyon muhtemelen yakın akrabalık veya aile

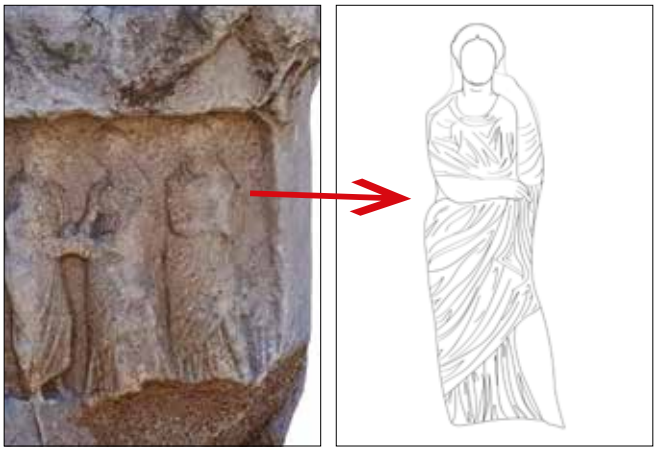
[54] Pfuhl/Möbius 1977: Kat. Nr. 970.
[55] Fraser 1977: 32.
[56] Fraser 1977: 32, fig, 87a,b,c.
[57] Pfuhl/Möbius 1977: Kat. Nr. 2039.
[58] Novakova/Pagakova 2016: 208.
[59] Hrouda 1993: 293 vd.
[60] Atalay 1988: 17-18.
[61] Biesantz 1965: 94.
[62] Zanker 1993: 215.
[63] Arsemia Ören yerinde Kommagene Krallığı'na ait bir stel kabartmasında betimlenen *dexiosis, Kommagene Krallığı'na dair bir propaganda aracı olarak yorumlanır (Dörner 1999: 180; Baumeister 2007: 53-6).*
[64] Matheson 2005: 26.
[65] Novakova/Pagakova 2016: 208.
[66] Boardman 1997: 100, Res. 184.

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

bağlarını sembololize eden bir durum olarak yorumlanabilir. Akhilleus ressamına ait Klasik Dönem'e tarihlenen bir stamnos üzerinde[67] ayakta *chiton* üzerine *himation* giyimli bir erkek, hemen yanında ise kalkanlı ve miğferli olan bir asker figürü ile tokalaşırken betimlenmiştir. Sağ köşede ise sol elinde *phiale* sağ elinde ise *hydria* tutan bir kadın figürü muhtemelen ölen askerin eşi olarak ikonografide yerini almıştır[68]. Muhtemelen panelde ölen veya savaşa gidecek olan askere ailenin vedası konu olarak işlenmiştir. *Dexiosis* sahneli konular mezar stelleri üzerinde de yer almaktadır. Bu tür kompozisyona sahip eserler Klasik Dönem'den itibaren mezar ikonografisinde yaygın olarak işlenmiştir[69]. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde korunan Klasik Dönem'e ait Khalandri ve Priaus mezar stellerinde[70] *dexiosis* konulu sahneler betimlenmiştir. Hellenistik Dönem'de de Keramos sahnesiyle aynı döneme tarihlenen *dexisosis* konularının en yaygın olarak işlendiği merkezler arasında Delos[71] örneklerini gösterebiliriz. Zira yaptığımız araştırmalar sonucunda benzer örnekler MÖ II. yüzyılın ortalarına tarihlenen Smyrna[72] ve Rhodos[73] atölyelerinden gelmektedir. Ayrıca MÖ II. yüzyılın sonlarına tarihlenen Stratonikeia eserlerinde karşımıza çıkmaktadır[74]. Bu nedenle Keramos sunağındaki *dexiosis* ikonografisinin değerlendirirken karşılaştırma eserleri için daha çok paralellik gösteren yerlere bakmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda karşılaştırma yapacağımız ilk örnek, Fürstliche Fürstenbergische Sammlungen Müzesi'nde korunan MÖ 100 yıllarına ait Smyrna'da bulunan bir mezar stelidir[75]. Stelin kabartma alanında, Keramos *dexiosis* kompozisyonuna benzer üslupta 3/4 profillerinde ayakta bir omzu dışarda olan himation giymiş bir erkek figürü ile karşısında ayakta chiton ve *himation* giyimli kadın figürünün tokalaşması görülmektedir. Kadın figürünün yanında ise sağ köşede hizmetçi figürü yer almaktadır. Konu benzerliğinin dışında figürlerde ve kompozisyonda bazı farklı detaylar gözlemlenmiştir. Keramos sunağındaki erkek figürün ağırlığı sağ bacak, hareketi ise sol bacak üzerinedir. Zira Smyrna figürünün bacak hareketleri ise tam tersi olarak işlenmiştir. Ayrıca Keramos kadın figürü, sağ eliyle erkek figürünün sağ elini tutarken Symrna kadın figürü sadece sol eliyle erkek figürüyle el sıkışmaktadır. Kompozisyondaki farklılığa gelince Keramos ustaları, kabartma alanının sağ ve sol köşelerine hizmetçi, merkeze ise kadın figürü ekleyerek Smyrna kompozisyonuna göre daha kalabalık bir görünüm sunar.

Smyrna örnekleri dışında *dexiosis* ikonografisi açısından yakın benzerlerinin bulunduğu Stratonikeia stel örnekleriyle kıyaslama yapmak daha doğru olacaktır. Nitekim sunağımıza benzer bu konunun sık sık işlendiği merkezler arasında Hellenistik Dönem de Keramos'u egemenliği altına alan Stratonikeia Antik Kenti gelir. Stratonikeia Müze deposunda yer alan MÖ II. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen 234/3811 nolu mezar stelindeki[76] *dexisosis* sahnesi sunağımızdaki kompozisyonla benzeştiğini söylemek mümkündür. Merkezde ayakta duran chiton üzerinde himation giymiş iki erkek figürü tokalaşırken betimlenmiştir. Konu ve erkek figürünün benzerliği dışında kompozisyonda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Stratonikeia sahnesi, hizmetçi figürünün eksikliği ve tokalaşan her iki figürün erkek olmasıyla Keramos ikonografisinden ayrışır. Stilistik açıdan bakıldığında Keramos ve Stratonikeia erkek figürlerinde ortak özellik himationun kıvrımlarında görülmektedir. Figürlerin sol omzundan aşağıya sağ bacağına doğru çapraz bir şekilde inen *himation* kıvrımlarında yüzeyselleşme ve sadeleşme görülmektedir. Kıvrımlar yumuşak dokusundan yoksun işlenmiş olup oldukça gergin ve metalik verilmiştir. Yukarıda saydığım tüm bu özelliklerden dolayı her iki eserde hem kompozisyon hem figür stili bağlamında aynı dönemin özeliklerini yansıtmaktadır. Benzer örnek yine Muğla Müzesi'nde korunan Stratonikeia'ya ait MÖ II. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir stel üzerinde[77] karşımıza çıkmaktadır. Ayakta duran *chiton* ve *himation* giyimli iki erkek figür, *dexiosis* yaparken tasvir edilmiştir. Figürlerin yanlarında ise kısa tunik giymiş bir erkek hizmetçi betimi yer almaktadır. Figürlerin birbirlerine el uzatırken 3/4 lük dönüş pozisyonu ve sol köşede görülen erkek hizmetçi figürünün himation yapısı, baş özellikleri, kol ve bacak pozisyonlarını Keramos sunak kompozisyonundan ayırmak güçtür. Bu benzerliğinin yanında figürlerin tümünün erkek oluşu, soldaki erkek figürünün hareketsiz bacağı, hizmetçi figürünün sahnedeki pozisyonu ve kız hizmetçi figürünün eksikliği gibi özellikleriyle Keramos sunak kompozisyonundan ayrılır. Stilistik olarak bakıldığında ise Stratonikeia steli üzerinde solda ayakta duran erkek figürü ile Keramos erkek figürünün benzer teknik detayları manto kıvrımlarında gözlemlenmiştir. Çünkü her iki kabartmada sol omuzdan çapraz bir şekilde aşağıya doğru inen *himation* kıvrımlarının paralel ve yüzeysel bir şekilde aşağıya inmesi ve yukarıya sağ bacağı üzerinden çıkarak belinin arkasından sol kolun üzerine doğru giden kıvrımlarının sadeleştiği ve kumaş altından vücudun harekete katkı sağlamadığı gibi stilistik nitelikleri yakın görülmektedir. Dolayısıyla yapılan tüm bu karşılaştırmalar, Keramos dexiosis kabartmasının MÖ II. yüzyılın son çeyreğine ait stilistik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

[67] Boardman 1997: 66, Res. 115.
[68] Boardman 1997: 122, Res. 244.
[69] Johansen 1951: fig. 13-14, 16-20, 23-25.
[70] Novakova/Pagakova 2016: 209, fig. 1.
[71] Hatzfeld 1912: 63, Nr. 11.
[72] Pfuhl/Möbius 1977: Taf. 105, kat. Nr. 704.
[73] Pfuhl/Möbius 1977: Taf. 105, kat. Nr. 706, Taf. 104, 696.
[74] Özgan 1999: 146-150, Taf. 50a, 50d.
[75] Pfuhl/Möbius 197: Taf. 105, Kat. Nr. 704.
[76] Özgan 1999: 149-150, Taf. 50d
[77] Özgan 1999: 146-147, Taf. 50a.

Figür 5: Kadın figürü (çizim) / *Female figüre (drawing) (*Çizim/ *Drawing: N. Abay)*

Keramos sunağının betim alanının sağ kenarında ayakta cepheden bir kadın figürü bulunmaktadır (Fig. 5).

Chiton ve *himation* giyimli bu kadın figürü duruş bakımından *Pudicitia*[78] kadın grubuna[79] giren Linfert'in *Pudicitia Philista*, Pinkwart'ın *Kleopatra-Philista* olarak adlandırdığı tipe uymaktadır[80]. Bu tipte dizden hafif bükülen sol ayağı hareketli verilirken figürün elbise içinde kalan hareketsiz sağ bacağı vücudun ağırlığını taşımaktadır. Sağ kol karında sol kol ise sağ kola dayalı dik durmaktadır. Dik duran kol çenenin hizasında olup *himation*u tutar. Sağ omuzdan inen gergin *himation*un ucu sağ kola sarılarak öne, sol omuzdan gelen *himation* ucu ise yana sarkmaktadır. Manto giyen kadının dolgun yüzü fazla aşınmış olduğu için yüz ayrıntıları belli olmamaktadır. Kadın figüründe ayak parmaklarına kadar uzanmış *chiton* ve başı örten bir *himation* görülmektedir. Linfert ve Pinkwart'e göre bu tip MÖ II. yüzyılın yarısında mezar stelleri üzerinde yoğun işlenmiş olup Batı Anadolu'daki atölyelerde yaygındır. Bu atölyelerden birinin Ephesos'ta[81] diğerinin ise Smyrna'da[82] yer aldığı kabul edilir. MÖ II. yüzyılın ikinci yarısında yaygın görülen *Pudicitia Philista* figür tipi yüzyılın sonuna doğru azalmaya başlamıştır[83]. Ancak Kyzikos ve Miletopolis stellerinde oturan ve ayakta duran hizmetçi figürlerinde görülmeye devam edilmektedir[84]. Yapılan karşılaştırmalar ışığında Keramos figür tipinin benzer örnekleri Smyrna'da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İzmir Basmahane Müzesi'nde korunan 165 envanter nolu mezar steli[85] üzerinde alçak kabartma olarak işlenen figür, Keramos figürünü tanımlamamıza kaynaklık oluşturur. *Pudicitia Philista* tipolojisindeki Smyrna figürünün sağ yanı daha alçak kabartma, sol tarafı hareketli bacaktan dolayı daha yüksek kabartma olarak betimlenmiştir. Karşılaştırılan her iki figürde de plastik işlenen elbise kıvrımları sol omuzdan sağ bacağa doğru çapraz bir şekilde inip, belirgin bir hat oluşturması ve *himation*un altında görünen *chiton* kıvrımlarının bir bant şeklinde yere kadar uzanması Keramos figürü için tipik bir görünüm sunar. Ancak Smyrna figürünün bel yapısının güçlü oluşu, *himation*unun canlı yapısı ve sol omuzdan sağ ayağa doğru gelen kıvrımların plastik formu figürümüze göre daha hareketli ve dinamik yapı oluşturmuştur. Çünkü Keramos figüründe kıvrımların kalın bant şeklini aşan metalik yapıdaki yapay kıvrımları plastik yapısını kaybetmiştir. Dolayısıyla tüm bu stilistik nitelikler, Keramos figürünün MÖ II. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Smyrna figürüne göre daha geç bir tarihte üretildiğine işaret etmektedir. Keramos figür tipine benzerlik gösteren bir diğer örnek Leiden Rijksmuseum'da sergilenen envanter numarası 26 olan Smyrna kökenli bir mezar steli üzerindeki[86] kadın figüründe görülür. Burada yer alan kadın figürünün duruş pozisyonu ve başın hafif sola doğru dönmesi figürle benzer olan yönlerdir. Figürün Keramos sunağındaki kadın figürüne göre daha yumuşak ve esnek yapıda duruşu ve bu duruşun elbise altından kendini hissettirmesi gibi özellikleriyle farklı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha durağan vücut yapısı, kıvrımların daha kalın ve yüzeysel işlenmesi, *himation* kıvrımlarının daha gergin ve şematik yapıda oluşu MÖ II. yüzyılın ortasına tarihlenen Leiden figürüne göre Keramos figürü daha geç bir tarihte olmalıdır. Figür tipleri bakımından örnekleri çoğaltmak mümkündür. Smyrna dışında yakın örnekler 1968 yılında Ephesos'ta bulunan, MÖ II. yüzyılın son çeyreğine ait 1845 envanter numaralı Efes Müzesi stelindeki figürde görülür[87]. Ephesos örneğindeki kadının başı, kolları ve hareketli olan bacağı ile sağladığı ters hareketler Keramos sunağındaki figür ile benzer bir görünüm sunar. Özellik her iki figürde de sol kolunun altından çapraz bir şeklide inen mantonun kıvrımları gergin ve sert yapıdadır. Hareketten yoksun olan kıvrımların plastik özelliğini kaybedip sadeleşmesi her iki örnekte ortak özellikler olarak görülmektedir. Bu

[78] Pudicitia, sağ kolu karnında sol kolun dirseği sağ kola dayalı dik ve eğik şekilde çene yanında olup başa kadar çekilen himation kenarından tutan kadınlara verilen genel isimdir (Yaylalı 1979: 36). Ağlayan kadınlar lahdi üzerinde betimlenen kadınların üzüntülü ve düşünceli olma durumuyla ifade edilirken Hellenistik Dönem'de mezar kabartmalarında bu özelliğini yitirerek kadınlar için çekimserliği sembolize ettiği yönündeki görüşlerin (Zanker 1993: 225) yanında kadının soyluluğu, zenginliği, kültürü ve alçak gönüllülüğü gibi değerlerini anlatmak için kullanılmış olabileceğini söyleyenler de vardır (Işın 2007: 17 vd.).

[79] Kol ve ayak hareketleri bakımından figürler, Pudicitia, Saufeia, Philista, Klepatra-Philista, Baebia ve Lysandra olarak adlandırılan 5 farklı tip olarak betimlenmiştir (Bk. Yaylalı 1986: 480).

[80] Linfert 1976: 152 Lev. 69 Res. 379; Pinkwart 1973: 153; dn. 21.

[81] Linfert 1976: 153.

[82] Yaylalı 1979: 38; Ayrıca Pudicitia Philista tipindeki kadınlar için Bk. Pfuhl/Möbius 1977: 144-148 Taf. 72-74.

[83] Yaylalı 197: 38.

[84] Şahin 2000: 62-63.

[85] Pfuhl/Möbius 1977: Taf. 74, Kat. Nr. 441.

[86] Pfuhl/Möbius 1977: Taf. 73, Kat. Nr. 437.

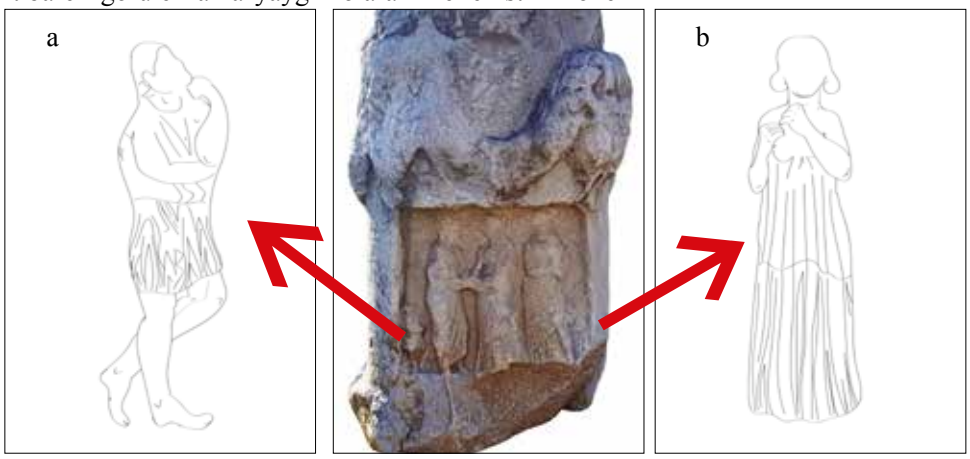
[87] Pfuhl/Möbius 1977: 168, Taf. 87, Kat. Nr. 557.

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

nedenle Keramos figür tipinin MÖ 125-100 yıllarının özelliklerini gösterdiğini söylemek doğru bir önerme olacaktır.

Dikdörtgen çerçeveli kabartma alanının sağ ve sol köşelerinde diğer figürlerden ölçü olarak küçük betimlenmiş ayakta giyimli figürler de yer almaktadır. Sunağın gövdesi üzerinde yer alan kabartma alanının sol köşesinde erkek ana figürünün yanında 3/4 profilden betimlenmiş küçük boyutlu figüre gelince, kısa *chiton* veya tunik giysilidir (Fig. 6a). Figürün sağ bacağı dik ve hareketsiz bir şekilde vücut ağırlığını taşırken sol bacağı ise hareketli olup hareketsiz sağ bacağın arkasına dizden kırılarak çapraz bir biçimde atılmaktadır. Sağ el karın üzerinde sol el ise yukarıya doğru çene altına yaslandırılmıştır. Kabartma alanının en sağ köşesinde küçük boyutlu bir figür daha görülmektedir. Cepheden verilmiş ve uzun *chiton* giyimli olan bu figür kadın ana figürünün hemen yanında betimlenmiştir (Fig. 6b).

Oldukça yıpranmış olan ve sadece belden aşağısı seçilen bu küçük figürlerin çocuk mu hizmetçi mi veya kız mı erkek mi olduklarını ayırt edilebilmek oldukça zordur. Nitekim Attika ve Anadolu'da[88] Klasik Dönem'den itibaren görülen ama yaygın olarak Hellenistik Dönem mezar ikonografisinde[89] karşımıza çıkan bu küçük boyutlu[90] figürlere baktığımızda hizmetçi betimleri[91] kabartma alanının en uç köşesinde[92] dururken çocuk figürleri sahnenin merkezine yakın görülmektedir[93]. Ayrıca çocuklar genelde annelerinin veya babalarının yanında onların elbiselerine temas eder şekilde görülmektedir[94]. Oysaki hiçbir durumda hizmetçiler efendileri ile bir ilişki halinde olamazlar ve onlara dokunamazlar[95]. Sadece yanlarında görülürler. Atalay'a göre mezar ikonografisinde kız hizmetçiler kadın figürlerin yanında erkek hizmetçiler ise erkek figürlerin yanında görülmektedir[96]. Bir diğer ayrım figürlerin giyim tiplerinde görülmektedir. Pfuhl-Möbius'a göre hizmetliler kız çocuklarına göre daha yalın ve sade giyinmişlerdir[97]. Kız çocukları ise gösterişli giyimleriyle hizmetçilerden ayrılmaktadır. Örneğin kız çocukları manto ve şal gibi süslü elbiseler de giyinmişlerdir[98]. Ayrıca erkek hizmetçiler genelde kısa *chiton* veya tunik ve *khylamys*[99] giyerken kız hizmetçiler *chiton* ile karşımıza çıkmaktadır[100]. Kız hizmetçiler genelde ellerinde ölen kadınla ilişkili bir obje tutar ancak eğer ellerinde bir şey yoksa *Pudicitia Saufeia* veya *Philista* pozisyonunda dururlar[101]. Erkek hizmetçiler elleri karın üzerinde birbirine kenetlenmiş şekilde, ayaklar açık ya da birbiri üzerine çapraz verilmiş[102] olarak ölen erkek figürü izlerler[103]. Dolayısıyla yapılan tüm bu tespitler bağlamında Keramos sunağındaki figürlerin küçük

Figür 6: Erkek (a) ve Kız (b) Hizmetçi Figürü (çizim) / Male (a) and Female (b) Maid Figure (drawing) *(Çizim/ Drawing: N. Abay)*

88 Pfuhl-Möbius 1977: 197.

89 Örnekler için bk. Phufl/Möbius 1977: Taf. 65, Kat. Nr. 397-400, Taf. 66, Kat. Nr. 405-407, Taf.67, Nr. 409-410, Taf. 68, Kat. Nr. 413-415, Taf. 69, Kat. Nr. 418-420, Taf. 71, Kat. Nr. 430-432, Taf. 72, Kat. Nr. 434-435.

90 Atalay, hizmetçilerin böyle küçük işlenmesini sahipleri ile aralarındaki farkın ayırt edilebilmesi şeklinde yorumlar (Atalay/Voutiras 1979: 58). Şahin'e göre hizmetçilerin boyunun küçülmesi atölye özelliği olarak görülüp tamamen stel üzerindeki boş alanların kullanımıyla ilgilidir (Şahin 2000: 81).

91 Mezar ikonografisinde hizmetçi figürlerinin işlenmesi Hellenistik Dönem Anadolu'sunda yalnızca Ephesos'ta bulunmaktadır (Atalay 1988: 29).

92 Hizmetçiler cüceleşmiş boyları ile köşelere sıkıştırılmış olarak işlenmiştir (Atalay 1988: 29).

93 Saraçoğlu 2004: 155.

94 Şahin 2000: 81.

95 Şahin 2000: 81.

96 Atalay 1986: 289.

97 Pfuhl/Möbius 1977: 67.

98 Atalay 1986: 287.

99 Pfuhl/Möbius 1977: Taf. 132, Kat. Nr. 382.

100 Saraçoğlu 1997: 188,189.

101 Şahin 2000: 82.

102 Kolların karın üzerindeki duruşu ve birbiri üzerine çapraz atılan bacaklar hizmetçiler için üzüntü durumunu ifade eder (Kokula 1984: 179, lev. 22.1.2).

103 Klasik Dönem'e tarihlenen Antik mezar stelleri üzerinde ölenin bakış açısı boşluğa veya seyirciye doğru iken diğer figürlerin bakış yönleri ölene doğru verilmektedir (Ayrıntılı olarak bk. Diepolder 1965).

boyutlu oluşu, en sağ ve sol köşedeki konumları, kadın ve erkek figürünün hemen yanında durmaları ve giydikleri gösterişsiz kısa ve uzun *chiton* giysi detayları bu tasvirlerin solda yer alanının erkek sağda yer alanının kız hizmetçi figürleri olduğunu açıkça göstermektedir.

SONUÇ

Keramos sunağında görülen figür kabartmaları, stil ve kompozisyon olarak Ionia, Karia ve Rhodos heykeltıraşlık atölyelerinde çok sık işlenmiştir. Özellikle MÖ 2. yüzyılda mezar stelleriyle karşımıza çıkan Stratonikeia ve Smyrna atölyelerinin etkisi dikkat çekicidir. Keramos sunağında yer alan figürlerin ikonografik komposizyonunda Smyrna ve Stratonikeia atölyelerinin işçiliği görülmektedir. Örneğin çalışmada değinildiği gibi MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Stratonikeia stelinde görülen *dexiosis* ikonografisindeki erkek figürlerin, Keramos sunak figüründeki erkek figürüyle aynı işçilikte oluşu, bunun da aynı heykeltıraş atölyesi üretimi olduğunu göstermektedir. Ancak Keramos figürlerinin stilistik özellikleri olarak Stratonikeia atölyelerinin izlerini taşıdığı görülmekle birlikte, kabartma alanındaki *dexiosis* ikonografisindeki tokalaşan her iki figürün erkek olmaması ve hizmetçi figürlerin azlığı yönüyle bu atölyeden ayrılmaktadır. Bu karışım, Rhodos atölyesinin etkisi ile de açıklanabilir. Keramos'un MÖ 2. yüzyılda Rhodos adasıyla yakın ilişki içerisinde bulunması nedeniyle bu durumdan faydalanan heykeltıraşlar da farklı tasarımları uygulamış olabilir. Ayrıca figür sahneli sunaklar, Anadolu'da pek yaygın görülen bir örnek değildir. Lykia ve Pamphilya sunaklarında görülen büstlü figürler haricinde neredeyse Anadolu'da örneklerine pek sık rastlanmaz. Geç Hellenistik Dönem'de yoğun olarak sunak üretimi yapan Rhodos atölyelerinde karşımıza az da olsa çıkmaktadır. Dolayısıyla Keramos sunakları üzerinde görülen figürlü kabartma alanlarının, mimari biçim olarak Rhodos atölyelerinin etkisini taşıdığını söylemek mümkündür. Örneğin, Rhodos sunak atölyelerinde figür kabartmalı sahneler, dikdörtgen pencere şeklinde boğa başlarının veya girlandların hemen altında işlenmesi, Keramos sunağında olduğu formdadır. Ancak dikkat çeken özellik, atölye sunakları arasında kabartma alanında seçilen figür konularının farklı olmasıdır. Dolayısıyla tüm bu analojik karşılaştırmalar sonucunda sunağın formundan ve figür tiplerinden yola çıkarak kentin, Hellenistik Dönem'de Rhodos merkeziyle ticari ilişkileri ve bunun yanında Hellenistik Dönem'de Stratonikeia egemenliğine bırakılması, sanatsal gelişimine temel oluşturmuştur. Böylece Keramoslu ustalar, bağlı bulundukları bu geleneklere sadık kalarak, Karia, Adalar ve Ionia atölyelerinden aldıkları figür tiplerini kendi yerel atölyelerinde anlayışlarına göre bu geleneklerle özdeşleştirerek yorumlamışlardır.

Sunakta bir diğer önemli husus figür kabartmalarında görülür. Keramos sunağı üzerinde görülen bu figür kabartmaları sunağın işlevi hakkında bizlere önemli bilgi verir. Örneğin dikdörtgen alan içerisinde *dexiosis* kabartmasının görülmesi ancak mezar sanatında bu arkeolojik verinin oldukça önemli bir yere sahip olması ile yorumlanabilir. Nitekim sunaktaki evlilik bağının sembolü anlamındaki karı koca figür tipini konu olarak işleyen *dexiosis* ikonografisi dikkate alındığında, figürlerin hayattayken toplumda eş, baba, anne sıfatıyla tanınmış saygın ve onurlu kişiler olarak kabul edildiği düşünülebilir. Bu sebeple çifti onurlandırmak ve saygınlığını vurgulamak amacıyla bu Keramos sunağının seçildiğini düşünmek olağandışı görülmemelidir. Tüm bu veriler Keramos eserinin, Yunan ölü gömme geleneğinde mezar sunağı olarak kullanıldığına da işaret etmektedir.

DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.004

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, A. 2005.
Keramos Sunakları, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek LisansTezi, 108, Muğla.

AKARCA, A. / AKARCA, T. 1954.
Milas Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi, s. 176+61, İstanbul Matbaası, İstanbul.

ALTUN, S. 2019.
"Kayseri Arkeoloji Müzesi'nden Sergilenen İki Silindir Sunak", **SBAD** *14/2*: 816-825.

ANADOLU, M. 1984.
"Batı Anadolu'da Bulunan Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Çağı Girland Askılı Sunakları", **Sanat Tarihi Dergisi** *3/3:* 1–17.

ATALAY, E. / VOUTIRAS, E. 1979.
"Ein spathellenisticshes Grabrelief, aus Phokaia", **AA**: 58-67.

ATALAY, E. 1986.
"Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri", **X. TTK**: 284-292.

ATALAY, E. 1988.
Hellenistik Çağda Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri, s. 135, Efes Harabeleri ve Dostları Derneği, İzmir.

AYDAŞ, M. 2010.
M.Ö. 7. Yüzyıldan 1. Yüzyıla Kadar Karya İle Rodos Devleti Arasındaki İlişkiler, s. 167, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

BAUMEISTER, P. 2007.
"Der Fries des Hekateions von Lagina", **Byzas** *6*: 53-61.

BEAN, G.E. 1987.
Karia, s. 310, Cem Yayınevi, İstanbul.

BERGES, D. 1986.
Hellenistische Rundältare Kleinasiens, Wasmuth Buchhandlung und Antiquariat KG, Berlin.

BERGES, D. 1996.
Rundaltäre aus Kos und Rhodos, Gbr. Mann Verlag, Berlin.

BIESANTZ, H. 1965.
Die Tessalischen Grabreliefs, Verlag Phılıpp von Zabern, Mainz.

BOARDMAN, J. 1997.
Athenian Red Figure Vases. The Classical Period, s. 252, Thames & Hudson, London.

DIEPOLDER, H. 1965.
Die attischen Grabreliefs, des 5. und 4.Jahr. v.Chr., s. 64, Berlin H. Keller, Darmstadt.

DÖRNER, F. K. 1999.
Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları, 6 (31), s. 255, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

FRASER, P. M. 1977.
Rhodian Funerary Monuments,s. 205, Oxford Univercity Press, Oxford.

HATZFELD, J. 1912.
"Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île", **BCH** *39:* 5-218.

HROUDA, B. 1993.
"Dexiosis schon bei den Assyrern?", **In Aspects of Ancient Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors** (Ed. N. Özgüç et al), Ankara: 293–5.

IŞIN, G. 2007.
Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, Patara V. **1.**, s. 180, Ege Yayınları, İstanbul.

JOHANSEN, K. F. 1951.
The Attic Grave – Reliefs, Ejnar Munksgaard, s. 28, Cambridge Univercity Press, Copenhagen.

KIZIL, A. 2002.
Uygarlıkların Başkenti Mylasa Ve Çevresi, s.173, Milas Belediyesi, İzmir.

KIZIL, A. 2007
"2006 Yılı, Muğla ili, Milas İlçesi Ören Selimiye Beldelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması", **AST XXV***,* 3, 363-366, Kocaeli.

KIZIL, A. 2008.
"2007 Yılı, Muğla ili, Milas İlçesi Ören Selimiye Beldelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması", **AST XXVI**, 3, 293-302, Ankara.

KOÇAK, H. E. 2019.
Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Cephe Mimarisinde Girland Dekorasyonu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, s. 336, Ankara.

KOKULA, G. 1984.
Marmorlutropheren, Berlin.

KONUK, K. 2000.
"Coin Evidence for The Carian Name of Keramos",

Kadmos.Zeitschrift für vor-und frühgriechische Epigraphik, Band XXXIX: 159-164.

KORKUT, T. 2007.
"Grabaltäre mit Girlanden in Pamphylien und Lykien", **Akten des Symposions des Sarkophag-Corpus, Sarkophag Studien,** *Bd. 3* (Ed. G. Koch), Mainz: 327-333.

LINFERT, A. 1976.
Kunstzentren hellenistischer Zeit: Studien an weiblichen Gewandstatuen,s. 221, Wiesbaden: Steiner.

MATHESON, S. B. 2005.
"A Farewell with Arms: Departing Warriors on Athenian Vases", **In Periklean Athens and Its Legacy: Problems and Perspectives** (Ed. J. M. Berringer and J.J. Hurwit), Austin: 23-35.

NOVAKOVA, L. / PAGACOVA, M. 2016.
"Dexiosis: a meaningful gesture of the Classical antiquity:", **ILIRIA International Review,** 6 (1): 209.

ÖZGAN, R. 1999.
"Die Skulpturen von Stratonikeia", **AMS** *32*.

PFUHL, E. 1905.
"Das Beiwerk auf den Ostgriechischen Grabreliefs", **Jdl** 20: 47-96.

PFUHL, E. / MÖBIUS, H. 1977/1979.
Die Ostgriechischen Grabreliefs I/II, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

PINKWART, D. 1973.
"Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Maeander", **AntPl** 12: 149-160.

RUMSCHEID, F. 1994.
Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornomentik des HellenismusI-II, Beiträege zur Erschliessung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 14*,* Verlag Phılıpp von Zabern, Maınz.

SARAÇOĞLU, A. 1997.
Antakya Yöresi Mezar Stelleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, s. 276, Erzurum.

SARAÇOĞLU, A. 2004.
"Hellenistik Döneme Ait Bir Mezar Steli", **OLBA** *IX*:151- 162.

STRABON,
Geographika, With an English translation by Adnan Pekman, İstanbul 1993, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

STROCKA, V. M. 1996.
"Datierungskriterien Kleinasiatischer Girlanden-Sarkophage", **AA**: 456–473.

ŞAHIN, M. 2000.
Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, s. 281, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

VARINLIOĞLU, E. 1986.
"Die Inschriften von Keramos", Österreichische Akademie der issenschaften., Rheinisch- estf lische Akademie der Wissenschaften (Ed. R. Habelt),s. 109, Bonn.

VARKIVANÇ, B. 1997.
"Eine Altarbekrönung aus Patara", **ADALYA**, 2, s. 87-96.

YAYLALI, A. 1979.
Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri, Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.

YAYLALI, A. 1986.
"Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri", **IX. TTK** : 473-489.

YAVIS, C. G. 1949.
Grek Altars, Origins and Typology, s. 226, Saint Louıs Univercity, Missouri.

ZANKER, P. 1993.
"The Hellenistic Grave Stelai from Smyrna: Identity and Self-Image in the Polis", **Images and Ideologies. Self-definition in the Hellenistic World** (Ed. A.W. Bulloch). Berkeley: 212-230.